

PARADIGMATIČNOST “NOVE EKONOMIJE”

VESELIN DRAŠKOVIĆ *

Abstract: Challenges, consequences, possibilities and ranges of a “new economics” are large and numerous and, therefore, deserve scientific attention and phenomenological approach, particularly in explaining the character of its paradigm. The work provides some theoretical and practical aspects of the “new economics” as a metaphor that reflects the spirit of postindustrial-informatics era, through the prism of assessing a level of its paradigm. Besides this, there are some answers regarding actual questions about relations between the “new economics” and economic theory, progress, civilization approach, business skill and choice. From a theoretical point of view, this analysis shows that the “new economics” paradigm is not only a discussion subject, but that there are no reliable evidences about its existence. Traditional laws, principles and categorial apparatus of economic science are still in existence and effect. In that part the “new economics” has not made any difference. To attach an attribute of theoretical paradigm to the “new economics” is especially thanklessly when, as well known, it significantly reduces the choice as the essence of economics, creating top competence, forcing intracompany exchange and network partnerships which, in a way, mean naturalization of commodity and monetary flows and competition limitation. From a view of practice, there is no doubt about informatics, telecommunication, innovative, organizational, globalization and other achievements and manifestations that make it “new” in a paradigmatic meaning of the word.

Key words: new economics, paradigm, network economics, information, knowledge.

Apstrakt: Izažovi, posljedice, mogućnosti i dometi “nove ekonomije” su veliki i brojni, pa zaslužuju naučnu pažnju i fenomenološki pristup, posebno u objašnjenju karaktera njene paradigmatičnosti. U radu se objašnjavaju neki teorijski i praktični aspekti “nove ekonomije” kao metafore koja odražava dub postindustrijsko-informatičke ere, kroz prizmu ocjene stepena njene paradigmatičnosti. Pored toga, daju se odgovori na neka aktuelna pitanja odnosa “nove ekonomije” i ekonomske teorije, progressa, civilizacijskog pristupa, vještine privređivanja i izbora. S aspekta teorije, ova analiza pokazuje da je paradigma “nove ekonomije” ne samo diskutabilna, nego nema objektivnih elemenata koji dokazuju njeno postojanje. Jer, još djeluju i važe tradicionalni zakoni, principi i kategorijalni aparat ekonomske nauke. U tom dijelu “nova ekonomija” nije ništa promijenila. Posebno je nezahvalno dodijeliti epitet teorijske paradigmatičnosti “novoj ekonomiji” kad se zna da ona značajno redukuje izbor kao suštinu ekonomije, stvaranjem top kompetencija, forsiranjem intra-firmske razmjene i mrežnih partnerstava, koji na određeni način predstavljaju naturalizaciju robno-novčanih odnosa i ograničavanje konkurencije. S aspekta prakse, nijesu sporna informatička, telekomunikaciona, inovaciona, organizaciona, globalizaciona i druga dostignuća i manifestacije koje je čine “novom” u paradigmatičkom smislu riječi.

Ključne riječi: nova ekonomija, paradigma, mrežna ekonomija, informacija, znanje.

(UDC: 330.1:17; JEL classification: A 10; Original scientific paper; Received: June 01, 2005)

Uvod

Najnovija tehničko-tehnološka revolucija (posebno u oblasti informatike i komunikacija, gdje se upotrebljavaju mikroprocesori, optička

vlakna, digitalne mreže, baze podataka, računari, laseri i sl.) ima velike ekonomske implikacije. Najznačajnija se sastoji u stvaranju osnovnih infrastrukturnih pretpostavki za tzv. postindustrijsku eru, u kojoj se relativizuju mnoge razlike (prosodne, vremenske, kulturne, etičke, političke, ideološke i druge) i verifikuje teorija konvergencije, ali ne i ekonomska konvergencija. Preko znanja i informacija nezaustavljivo nadiru talasi globalizacije. Uslužni sektor je krajem prošlog vijeka po-

* Doktor ekonomskih nauka, vanredni profesor na Fakultetu za pomorstvo u Kotoru, viziting profesor post-diplomskih studija “Škola magistrov” na Ekonomskom fakultetu MGU “M.V. Lomonosov”.

stao dominantan na globalnom planu sa 61% u dodatoj vrijednosti GDP (World Bank 1999), s tendencijom daljeg i ubrzanog širenja. Inovacije u oblasti informacione tehnologije, kompjuterskih mreža, telekomunikacionih i transportnih sistema doprinijele su *povezivanju tržišta* na svim rastojanjima i do sada neviđenom bumu međunarodnog kretanja kapitala, roba, usluga, ljudi, ideja i kulturnih vrijednosti.

U navedenim uslovima, ekonomija se naziva bestežinska, informaciona, mrežna, digitalna, tehnotrona, E-ekonomija i sl., što sve skupa, po mišljenju mnogih autora, generiše pojam "nova ekonomija". Ona predstavlja *sinergističku cjelinu* koju čine: znanje (intelektualna svojina), digitalizovane komunikacije i informacije, Internet, mrežno poslovno povezivanje s veoma labavim granicama, inovacije, virtualno i dinamično poslovanje, intrafirska razmjena s eliminisanjem posrednika i redukcijom tržišta, globalna konkurencija, Web elektronski biznis, fleksibilni proizvodni sistemi i organizacione strukture, svojska i nesvojska partnerstva, itd. (prilagođeno prema: S. Kotlica 2000, ss. 197-9). U skladu s navedenim trendovima formiraju se nove privredne grane, modifikuju klasični oblici poslovanja, eliminišu i/ili relativizuju tradicionalne vertikalne organizacione hijerarhije i horizontalne strukture, mijenjaju strukture zaposlenosti i pomjeraju u pravcu uslužnog sektora, multiplikuje ljudsko znanje dostupnošću informacija i njihovom brzom obradom i distribucijom, automatizuju poslovne transakcije, doživljavaju pravi bum elektronska trgovina, bankarski On-line servisi i elektronski mediji ... Posljedice po ekonomiju su raznovrsne, ali ćemo istaći samo one najpozitivnije: skraćivanje vremena obavljanja poslovnih transakcija, značajno smanjenje troškova poslovanja i cijena, povećanje prihoda i dobiti, smanjenje angažovanja poslovnih sredstava, povećanje produktivnosti, efikasnije popisivanje, bolje i brže opsluživanje kupaca, itd. (P. Bjelić 2001, s. 29).

1. Ekonomska teorija i "nova ekonomija"

Ako imamo u vidu da se pod ekonomskom teorijom podrazumijeva naučno uopštavanje činjenica i dokaza o procesima i fenomenima koji se odvijaju u ekonomskoj stvarnosti, jasno je da se termin "nova ekonomija" može odnositi samo na nove uslove ekonomske stvarnosti, tj. na specifične i nove oblike organizovanja privrednih aktivnosti, nastale pod dominantnim uticajem faktora opisanih u uvodnom dijelu. Ona

se, po našem mišljenju, ne može poistovjetiti s novom ekonomskom doktrinom¹, jer ne polazi od unaprijed postavljenih principa i stanja, nego ih dinamično formira, prilagođava, usklađuje i razvija. Za razliku od ekonomije shvaćene kao ekonomska teorija ili ekonomska nauka, koja je u teorijsko-metodološkom smislu ograničena (apstraktna, relativna, hipotetična, pluralistična, kasni s objašnjenjem pojava, ideologizovana, modelski instrumentalizovana, otvorena prema promjenama), "nova ekonomija" predstavlja zbir manifestacija ekonomske stvarnosti, i kao takva ima svoje konkretne i/ili virtualne organizacione oblike, razvojnu logiku, zakone postojanja i mijenjanja "spoljašnjeg svijeta". Zato je zadatak savremene ekonomske nauke da objasni razne probleme, procese i fenomenologiju "nove ekonomije", da istraži i otkrije njene najopštije, fundamentalne principe organizacije ekonomskih aktivnosti, u njihovim tijesnim međusobnim odnosima zavisnosti i povezanosti sa socijalnim, političkim, ideološkim, institucionalnim, kulturnim, ekološkim, etičkim i drugim procesima (npr. odnos prema tržišnom privređivanju, konkurenciji, preduzetništvu, svojini, državnom regulisanju, pojedinim oblicima društveno-ekonomskog poretka, održivom razvoju, itd.).

Sličnost između ekonomske teorije i "nove ekonomije" nazire se u *primjeni sintetizovanog i multidisciplinarnog znanja*, koje omogućuje prilagođavanje opštim zakonima ekonomskog razvoja, usavršavanje mehanizama funkcionisanja i organizacije makro i mikro privrednih (poslovnih) sistema (na nacionalnom i međunarodnom nivou) i afirmaciju principa racionalnog ekonomskog ponašanja privrednih subjekata. Ali, dok ekonomska nauka kao nastavna disciplina *sintetizuje* dostignuća više nauka i objašnjava zakone biznisa i mehanizme njegove realizacije, metode privređivanja i konkurisanja, ekonomsku politiku, probleme i protivurječnosti prakse raznih ekonomskih oblasti (odnosno ponašanja ljudi u procesu ekonomskih aktivnosti u cilju efikasnog korišćenja ograničenih proizvodnih resursa i/ili upravljanja njima), "nova ekonomija" predstavlja isključivo oblike njihovog ispoljavanja (realizacije, manifestovanja). Nije zanemarljiva još jedna sličnost između ekonomske nauke i "nove ekonomije", koja se odnosi na manju ili veća ideologizovanost ("objašnjenja i opravdanja" u žargonu M. Blauga). U tom smislu npr. možemo navesti određenje »nove ekono-

¹ Učenje o nečemu izloženo kao sistem; skup mišljenja jednog teorijskog pravca (škole).

mije» profesora sociologije na Kalifornija Univerzitetu M. Kastelsa, koji je definiše kao »*novu kapitalističku ekonomiju*«, koja zaobilazi područja koja za nju ne predstavljaju vrijednost (prema: V. Drašković 2002, s. 24).

Ekonomsku nauku interesuju svi savremeni ekonomski problemi (inflacija, nezaposlenost, državni rashodi, energetska kriza, regionalne razlike u razvijenosti, spoljna zaduženost, budžetski deficiti, glad, siromaštvo, nejednakost, zagađivanje čovjekove okoline i sl. “Novu ekonomiju” interesuje samo (ili uglavnom) ostvarenje konkurentne prednosti, kompetentnosti i odgovarajućeg poslovnog uspjeha, koji se izražava preko raznih ciljnih pokazatelja (profit i sl.), a koji je moguć (ostvarljiv) putem najboljeg funkcionalnog, organizacionog, vremenskog i prostornog kombinovanja ograničenih faktora proizvodnje i alternativnih načina njihove upotrebe².

Pošto ekonomska teorija izučava funkcionisanje ekonomije (privrede), a “novu ekonomiju” doživljavamo kao specifičan i savremen oblik privređivanja, proizilazi da ekonomska teorija, pored ostalog, kao predmet izučavanja ima i fenomenologiju “nove ekonomije”. Drugim riječima, ekonomska teorija je “filozofija privrede”, koja istražuje tipove ekonomskog ponašanja, organizovanja i privređivanja (uopšte, pa i “nove ekonomije” posebno), njihovu evoluciju, ciljeve, kriterijume, svojinske i ugovorne oblike, sistem interesa i motivaciju subjekata privredne djelatnosti, itd.

Nobelovac M. Allais je ukazivao na ”neophodnost sinteze i bezuslovnog potčinjavanja lekcijama prakse” savremene ekonomske nauke, aludirajući na njenu apstraktnost i sve veću specijalizaciju na razne oblasti (teorija cijena, instituta, rizika, novca, razvoja, međunarodne razmjene, tržišne ravnoteže, racionalnog ponašanja, itd.). Ta specijalizacija je, prema njegovom mišljenju, potrebna i poželjna, ali mora uvažavati neophodnost naučne sinteze. Potpuna objektivnost u odražavanju prakse je nemoguća (jer je

nemoguće donositi konačne zaključke o odnosu ljudi i predmeta, kako on kaže), ali je potrebno ulagati napore da joj se što više približimo. U tom smislu, on se zalaže za približavanje ekonomske teorije realnosti i pronalaženje osnova na kojima se može normalno izgrađivati ekonomska i socijalna politika” (1989, c. 27). “Nova ekonomija” je, u svakom slučaju, praktični fenomen za uvažavanje, poklanjanje pune pažnje i temeljne naučne analize, posebno s aspekta potrebe prilagođavanja lokalnog preduzetničkog ponašanja, a ništa manje i aktuelne ekonomske politike. Ekonomska teorija stalno mora biti otvorena prema promjenama u realnoj praksi.

Promjene koje sobom donosi “nova ekonomija” su na određeni način izvjesne i predvidive: dinamične, složene, neravnomjerane, informaciono bogate, tehnološki savremene i inovaciono intenzivne. Navedena realnost “nove ekonomije” se mora respektovati i implementirati u svim razvojnim planovima koji se zasnivaju na prilagođavanju spoljnjem okruženju, što većem mogućem zadržavanju sopstvenih specifičnosti i potrebi maksimizacije sopstvene korisnosti. Jer, “nova ekonomija”, volens-nolens, istupa kao socio-istorijsko i ekonomsko okruženje koje (u sprezi s globalizacijom kao njenim generatorom) relativizuje čak i nacionalni suverenitet, institut državnog regulisanja i primjenjivost bilo koje poznate ekonomske teorije u objašnjenju njenih fenomena. Ali, o novoj originalnoj teoriji zasnovanoj na odgovarajućoj paradigmi se, prema našem mišljenju, još ne može govoriti. Iako počiva na sintetizovanom mišljenju, multidisciplinarnom naučnom pristupu, relativiziranoj skali vrijednosnih kriterijuma, prevazilaženju jednostranosti i isključivosti, najsavremenijim naučno-tehnološkim dostignućima i sl., “nova ekonomija”, ipak, ne znači stvaranje neke *nove teorijske ekonomske paradigme*,³ čijim bi se formiranjem osavremenila i obogatila ekonomska nauka, odnosno ekonomska misao. U prošlom vijeku je figurisalo nekoliko naučno zasnovanih i originalnih teorijskih ekonomskih paradigmi: fiziokrat-ska, merkantilistička, klasična, marksistička, institucionalna, keynesijanska, neoklasična, neoinstitucionalna i dr. Bez obzira na sve greške i

² Većina tumačenja suštine ekonomije kao nauke o racionalnom izboru oslanja se na definiciju L. Robbinsa, prema kojoj ekonomija proučava ljudsko ponašanje kao odnos između neograničenih ciljeva (ljudskih potreba) i oskudnih resursa koji imaju alternativne upotrebe. Interesantno je da autori većine savremenih udžbenika iz ekonomije isključivo veličaju zasluge L. Robbinsa, zaboravljajući pri tome da je mnogo vremena prije njega pop Thomas Robert Malthus ukazao na ograničenost hrane (kao resursa koji se razvija po aritmetičkoj progresiji) u odnosu na porast broja stanovnika kao nosioca potreba (koji se uvećava po geometrijskoj progresiji). Čini se očiglednim da je nosilac ideje, ipak – T. R. Malthus.

³ Paradigma je grčka riječ (παράδειγμα) koja znači primjer za ugled, uzor, obrazac, ali se upotrebljava u različitom smislu. U našem slučaju se misli na fundamentalnu ekonomsku teoriju koja dominira u određenom momentu (periodu) njenog razvoja. U osnovi svake paradigme leži neka opšta ideja vodilja ili koncepcija, koja svoj konkretni izraz nalazi u a) polaznim ili prvobitnim shvatanjima i b) sistemu osnovnih principa, zakona ili dovoljno vjerovatnih hipoteza.

prigovore koji im se mogu uputiti, kao i konceptijsko-metodološke protivrječnosti, sve navedene ekonomske teorije su analizirale a) složenu ekonomsku stvarnost, b) izbor kao način rješavanja osnovne protivrječnosti ekonomske stvarnosti, i c) izvorne ekonomske motive. Savremene ekonomske teorije rješavaju istovjetne zadatke u uslovima kompleksne “nove ekonomije” i dinamičkih promjena koje inicira. Heterogeni svijet ekonomije nikada se nije mogao teorijski objasniti kao homogena i neprotivrječna konstrukcija. Pogotovo to važi za izuzetno složeni i virtualni svijet nove ekonomije.

Posmatrajući s *ontološkog aspekta*, preko objekta istraživanja ekonomske nauke, jasno je da je postindustrijska era već nastupila u privredno razvijenim državama. Težište privređivanja je prešlo na uslužnu sferu, a limitirajući (samim tim i strategijski) resursi su postale informacije i akumulirano znanje. Tržišna privreda i “homo economicus” ne iščezavaju, ali ih značajno zamjenjuju mrežna i virtualna ekonomija, elektronska trgovina, intrafirmska razmjena, kreativni specijalisti slobodne individualnosti i partnerska jednakost (koja zamjenjuje hijerarhičnost). U tom smislu, savremeno privređivanje, ipak, stvara određene ontološke pretpostavke za formiranje *postindustrijske paradigme* koja se često poistovjećuje s “novom ekonomijom”. Posmatrajući razvoj kroz prizmu relacije industrijsko-postindustrijsko, jasno je da je prvi član relacije iscrpio sebe, što znači da privrede u krizi (kao što je naša) na putu oporavka trebaju da se orijentišu na postindustrijske vrijednosti i principe privređivanja.

Naravno, ništa manje nijesu značajne ni *gnoseološke pretpostavke* nove paradigme, jer je postindustrijska civilizacija itekako uticala na usavršavanje procesa saznanja. Iako formalna logika, dijalektički metod, matematički metod (linearno programiranje i sl.), sistemski pristup i dr. zadržavaju svoj naučno-istraživački značaj u ekonomskoj nauci postindustrijske ere, čini se da porast značaja informacija, poslovnog umrežavanja i virtualnosti sve više stavlja akcenat na dominaciju analitičkih modela, sistemsko-strukturnih i funkcionalnih analiza, kao i drugih savremenih metoda za obradu informacija. To znači da jednostrani monistički pristupi ustupaju mjesto kompleksnijim – pluralističkim (R. Nurejev 1993, ss. 144).

2. “Nova ekonomija”, progres i civilizacijski pristup

Čovjek i društvo uvijek teže progresu. Progres je prirodni, istorijski i zakonit proces kretanja. Osnovu društvenog progressa čini ekonomski progres, pa otuda potreba za stalnim proučavanjem faktora i zakona ekonomskog razvoja (koji su promjenjivi u vremenu i prostoru), i objašnjenjem procesa i fenomena u prošlosti i sadašnjosti, u cilju predviđanja budućnosti, smanjenja neizvjesnosti i stohastičnosti i identifikovanja pokretačkih snaga društveno-ekonomskog progressa. “Nova ekonomija” ostvaruje progres zahvaljujući novim i originalnim metodama privređivanja, organizovanja, komuniciranja, obrade i distribucije informacija, razmišljanja i djelovanja. Konkretnije, ona svoj uspjeh zasniva na prevazilaženju, ujednačavanju i neutralizaciji razlika u razvijenosti, kulturi, naciji, politici i sl., na harmonizaciji poslovnih interesa i razlika, kao i na konvergenciji polarizovanih društveno-ekonomskih sistema. Dakle, ona počiva na *globalizaciji* razvojnih ciljeva i djelatnosti iz svog domena. U navedenom kontekstu se može postaviti suštinsko pitanje: da li se na taj način smanjuje ili povećava osnovna suprotnost ekonomske stvarnosti između neograničenih ljudskih potreba i ograničenih prirodnih resursa? Uvjereni smo da bi analize raznih autora, s raznih aspekata dale različite i protivrječne odgovore.

“Nova ekonomija” dobro korespondira s civilizacijskim pristupom, koji posmatra razvoj društva kroz prizmu jedinstva svih oblasti društvenog života i odnosa, a privredne odnose kao njihov podsistem, koji ima a) organizacioni ili tehničko-ekonomski aspekt (gdje su ekonomski odnosi usmjereni na racionalno i efikasno korišćenje raspoloživih resursa), i b) socijalno-ekonomski aspekt (gdje su ekonomski odnosi određeni karakterom svojinskih odnosa). Sve navedene aspekte “nova ekonomija” u praksi u manjoj ili većoj mjeri uspješno rješava i koristi, jer uvažava:

- složene međusobne veze i uticaje između ekonomskih, socijalnih, političkih, kulturnih, i drugih subjekata privredne djelatnosti,
- multidisciplinarni i sistemski naučni pristup,
- relativiziranu skalu vrijednosti i standarda,
- razvojne specifičnosti (različite uslove i nivoe razvijenosti),
- virtualizaciju poslovnih odnosa,

- fleksibilnost vremenskih rokova, prostornih dimenzija, konkretnih organizacionih oblika i uslova partnerske saradnje, itd.

Tendencija pretvaranje jednostranih obilježja (*unification*) u njihovo istinsko jedinstvo (*unity*), koju je davno primijetio A. Toynbee (1934, p. 150), je savremena realnost koju “nova ekonomija” sadrži, podrazumijeva i maksimalno uvažava. To je postao kriterijum civilizacije, pored dostignutog nivoa ekonomskog razvoja, uvažavanja istorijskih tradicija, socijalne motivacije, institucionalne izgrađenosti, demokratskih dostignuća i ljudskih prava. Na neophodnost i afirmaciju takvog (civilizacijskog) metodološkog pristupa društvenom razvoju uticale su mnoge evolucione i revolucione (u smislu u kojem ovaj termin upotrebljava T. Kuhn - 1974) promjene kapitalističkog i socijalističkog sistema (koje su poslije dugotrajnih ideoloških polarizacija potvrdile princip njihove konvergencije), kao i najnovija naučno-tehnološka dostignuća. Na taj način su prevaziđene zastarjele predstave o linearnom, nealternativnom i strogo determinisanom razvoju, tradicionalna šema⁴ faktora proizvodnje i ekonomskog rasta (rad, zemlja, kapital), apsolutizovanje bilo kojeg oblika svojine, zastarjelo tumačenje socijalno-ekonomske uloge države i jednostrane “mesijanske” monističke teorije razvoja (liberalizam, monetarizam i sl.). Navedena koncepcija maksimalno uvažava brzi tehnološki napredak i povećani značaj uslužne (i u okviru nje informacione) komponente ekonomskog rasta, kao i razna ekološka, socijalna i druga ograničenja,

Iako se, vjerovatno, ne može u potpunosti govoriti o “dolasku sasvim nove civilizacije u najširem smislu riječi”, kako je prije četvrt vijeka metaforično predviđao A. Toffler (1980, p. 30), mora se “novoj ekonomiji” priznati formiranje *nove razvojne koncepcije*, koja je oslobođena mnogih tradicionalnih balasta. Dakle, u razvojnom smislu, “nova ekonomija” objektivno može pretendovati na novu paradigmatičnost. Ona temeljno mijenja sve oblasti života i privređivanja, kao i opšti ob-

lik socijuma. Prilika je da sjetimo rada I. Naisbita iz 1982. godine (“Megatrendovi: deset novih pravaca koji mijenjaju naš život”), u kojem je skoro nepogrešivo prognozirao mnoge od dominantnih tendencija 80-ih i 90-ih godina: prelaz od industrijskog društva ka informacionom, od “forsirane tehnologije” ka “visokom ljudskom elementu”, od nacionalne ekonomije ka svjetskoj, od kratkoročnih orijentacija ka dugoročnim, od centralizacije ka decentralizaciji, od institucionalne pomoći ka samopomoći, od predstavničke demokratije ka demokratiji participacije, od hijerarhijskih sistema ka sistemima druženja. U kasnijoj knjizi “Megaznačajni izbor: varijante sjutrašnjice” isti autor je sve navedene tendencije zbirno obuhvatio u najznačajniju karakteristiku naše epohe: “*prelaz od izbora ili - ili ka društvu sa širokim dijapazonom izbora*” (1985, p. 13-6). Na žalost, ne možemo se složiti s ovim posljednjim kao univerzalnim načelom, jer je vrlo diskutabilan ne samo *obuhvat* društva koje ima širok dijapazon izbora, nego čak i sama *sloboda izbora*, koja se često guši i redukuje na razne načine, ali i na svim nivoima: individualnom, lokalnom, nacionalnom, internacionalnom i globalnom. Pri tome smatramo da je redukcija izbora direktno proporcionalno srazmjerna institucionalnom vakuumu, a on je, na žalost, široko rasprostranjen i onemogućuje razvoj mnogih država i regiona. U tom smislu, koristeći široko rasprostranjeni pojam postindustrijsko društvo, koje se u literaturi različito naziva (kibernetско, informaciono, civilizacija trećeg talasa, ekološko, postkolektivističko, humanitarno, postoptimalno, tehnotrono, digitalno, itd.), moramo biti svjesni njegove ograničenosti, uslovnosti i nesavršenosti, posebno s aspekta njegove *rasprostranjenosti* u svijetu. Iako “nova ekonomija” u principu pruža velike mogućnosti konkretizacije i samodokazivanja, postoji značajan (rekli bi možda fatalan) raskorak između razvijenog i nerazvijenog svijeta u pogledu primjene njenih pozitivnih efekata.

Savremena ekonomska nauka, u skladu s Pareto principom, raznim etičkim i demokratskim načelima, podrazumijeva da je maksimizirajuće ponašanje ekonomskih subjekata dopušteno samo ako ne ugrožava interese drugih privrednih subjekata. Interesi ekonomskih subjekata zaštićeni su pravnim normama, čija je razvijenost mjerilo razvijenosti “pravne države”. Posmatrano s tog aspekta, pravo predstavlja kompromis između ekonomije i morala. Analiza ovog aspekta “nove ekonomije” prevazilazi okvire naše teme, ali smo uvjereni da bi dovela do dramatič-

⁴ Pretvaranje informacije u važni proizvodni resurs na određeni način podriiva radnu teoriju vrijednosti, proširuje šemu faktora proizvodnje i prouzrokuje mnoge praktične posljedice. Naime, tehnika istiskuje čovjeka iz pojedinih oblasti materijalne proizvodne sfere, što se odražava na socijalni sistem (preko porasta nezaposlenosti, itd.). U vezi sa tim, niče cijeli kompleks pitanja vezanih za preispitivanje izvorne uloge živog rada u stvaranju viška proizvoda, za mogućnost mjerenja vrijednosti različitih informacionih usluga na bazi apstraktnog rada, itd.

nih i razočaravajućih rezultata, koji se medijski samo pominju i naziru. Etičko-ekonomska analiza “nove ekonomije” obuhvatila bi mnoge problematične aspekte, među kojima su: preispitivanje doslednosti primjene tržišnih principa poslovanja i privatizacije, valorizacija novih vrijednosti, narušavanje i redukcija konkurencije, eksploatacija resursa, stepen protivurječnosti privatnih interesa društvenim, poštovanje standarda profesionalne etike, disharmonija materijalnih i opšteljudskih vrijednosti, položaj malih i nerazvijenih zemalja, izazivanje ekoloških problema, itd.

3. Praktični karakter ili paradigmatičnost vještine “nove ekonomije”

Mnogi autori pridaju “novoj ekonomiji” paradigmatičan značaj, ali ne u teorijskom, nego isključivo u praktičnom smislu. Ključne elemente “nove naučne paradigme” A. Dragičević i D. Dragičević vide u samorazvijajućoj sposobnosti obrade podataka (u pogledu obima, složenosti i brzine), sposobnosti njihovog rekombinovanja i decentralizovanoj fleksibilnosti (2003, s. 36). U tom smislu, nameće se jasan zaključak da se prije može govoriti o tehnološkoj paradigmi (informacionoj, komunikacionoj, transportnoj) nego ekonomskoj, gdje se prva primjenjuje u “novoj ekonomiji”, koja se na nju oslanja i od nje prima dominantan uticaj. Ne slažemo se s konstatacijom B. Ilića da “nastaje nova ekonomija u teorijskom ... smislu” (2004, s. 115), jer je ona, pored ostalog, kontradiktorna i s njegovim prethodnim pravilnim shvatanjem da ona “ne ukida ekonomske zakone”, nego samo “demonstrira novi kvalitet ekonomskog rasta i otkriva nove mogućnosti saradnje i razvoja”, (Ibid., s. 106). Pored toga, čini nam se da “nova ekonomija”, makar u pojedinim segmentima (npr. u dijelu konkurencije), značajno relativizuje i redukuje izbor i ekonomske zakone, ali ne formuliše neke nove. To je možda njena najveća paradoksalnost, jer ona u principu povećava informisanost i suštinski širi horizonte izbora. Tu očigledno postoji raskorak između prividnog i stvarnog, koja je logična s aspekta raznih nivoa, asimetričnosti i selektivnosti informisanja.

Nesporno je da se ekonomska stvarnost drastično mijenja pod uticajem navedenih visokih tehnologija: rađaju se novi oblici proizvodnih, poslovnih i organizacionih odnosa, povećava se sistemska kompleksnost, integracija, virtualnost, spontanost, komunikativnost, alternativnost, samostalnost, adaptibilnost, globalnost, inovati-

vnost, dinamizam, organizovanost i institucionalnost, a smanjuje se konfliktnost, predvidivost, modulska zavisnost, upravljačka hirerarhičnost i birokratičnost.

Uz relativizaciju i redukciju konkurencije, kao i sve veću virtualizaciju i umrežavanje poslovnih odnosa, “novu ekonomiju” karakteriše:

- obezbjeđivanje fleksibilnih uslova za poslovno partnerstvo,
- pravedno nagrađivanje učesnika u poslu shodno dogovoru,
- zaštita prava svojine, preduzetništva i inovatorstva,
- sistemska, organizaciona i poslovna prilagodljivost,
- vremenska oročenost poslovne saradnje,
- relativizacija prostornih udaljenosti,
- brzina i pouzdanost komunikacija i kontrole,
- dinamičko usklađivanje partnerskih odnosa,
- sužavanje granica organizacione hirerarhičnosti i
- prevazilaženje konflikta između *slobode ujedinjavanja* i *slobode konkurisanja* (u žargonu M. Friedmana).

Poslije fiziokratske, merkantilističke, klasične, marksističke, keynesijanske, neoklasične, monetarističke, institucionalne, novoklasične i novokeynesijanske teorijske ekonomske paradigme, postavlja se pitanje: da li se u istom smislu može govoriti o teorijskoj paradigmatičnosti “nove ekonomije”? Smatramo da epiteti informaciona, virtualna, mrežna, digitalna, participirajuća i “učeća” ekonomija ne predstavlja novu teorijsku konstrukciju koja bi se mogla označiti novom ekonomskom paradigmom (nezavisno od stepena konzistentnosti, apstraktnosti i aplikativnosti navedenih ekonomskih paradigmi). Nova ekonomija, bar za sada, ne nudi neku novu teorijsku koncepciju, niti kontrasno protivurjeći starim i postojećim. To joj, očigledno, nije ni cilj, ni potreba. Ona kao specifičan, savremen i tehnološki intenzivan oblik privređivanja realizuje sopstvene ciljeve koje su trasirali njeni kreatori. Na ekonomskim teoretičarima je da utvrde sličnosti i odstupanja s postojećim ekonomskim modelima, i da ih eventualno dorade i prilagode novim fenomenima, protivurječnostima i paradoksima (od kojih je možda najveći globalno širenje tržišta i sužavanje konkurencije putem intrafirmske razmjene i raznih oblika partnerske i mrežne saradnje).

Cjelokupna dosadašnja privredna istorija svjedoči o traženju nekog idealnog ekonomskog poretka i pokušajima da se on ostvari. Na utopičnost takvih pokušaja stvaranja ekskluzivnog i unikatnog ekonomskog modela pravilno ukazuje M. Jakšić, koji umjesto utopije preferira sistem evolucije, a umjesto “Velikog poretka” – kompleksnost raznosvrtnih sistema (2005, s. 65). Ne postoji univerzalna ili meta ekonomska teorija i paradigma za sva vremena. Ali, konkretno postoji *economy* u smislu privrede, a ona se mnogo više zasniva na vještinama, znanjima i ekonomskim politikama, nego na teorijskim apstrakcijama iz udžbenika. U smislu ekonomije kao vještine (mnogi tvrde da ekonomija nije nauka nego *ars* kao umjetnost i vještina privređivanja), nema sumnje da se “novoj ekonomiji” može pripisati originalna paradigmatičnost. Nije slučajno J. N. Keynes, otac J. M. Keynosa, isticao *vještinu ekonomije* kao treću dimenziju koja ekonomskom politikom balansira pozitivnu (šta jeste) i normativnu ekonomiju (šta treba da bude). Posmatrano s aspekta pozitivne i normativne ekonomije, smatramo da “nova ekonomija” nema odgovarajuću teorijsku paradigmatiku, ali s aspekta vještine i ekonomske politike (i makro i mikro) - itekako ima. U tom smislu, podržavamo shvatanje M. Jakšića da je “metodologija vještine ekonomije obuhvatnija, kompleksnija, manje deterministička, podrazumeva poznavanje institucija i mreža i tkiva privrede i društva” (Ibid., s. 67). Dodaćemo da je ona raznovrsnija, dinamičnija, prilagodljivija i prioritetnija (vremenski i po značaju). Navedeni kontekst, ipak, potencira *paradigmatičnost vještine* “nove ekonomije”, koja razvoj usmjerava u skladu s realnim okolnostima u okruženju, a na njih presudno utiče informaciono-komunikacijski tehnološki bum i odgovarajući porast uslužnih djelatnosti.

“Nova ekonomija” svojim konkretnim praktičnim manifestacijama zaobilazi sve do sada poznate paradigme teorijske ekonomije, pa čak i institucionalizam, i to na izuzetno paradoksalan način: vodeći akteri maksimalno forsiraju slobodu sopstvenog izbora, zasnovanu na dostupnosti najsavremenim tehnologijama, ograničavajući izbor drugih, onih zaostalih. Ali, to nema veze s teorijskom ekonomijom, to je samo *nova paradigma dominacije* ovaplođena u navodnoj globalnoj konkurenciji, čiji je moto u grupno-partnerskom konkurisanju i top kompetencijama najrazvijenijih u odnosu na sve ostale, nadnacionalnom institucionalizovanju i kontroli, kao i prevazilaženju mnogih razlika (zbog dominacije ekonomskih interesa), uz zadržavanje pa čak i

forsiranje najvažnije razlike – u ekonomskoj razvijenosti i moći (odsustvo ekonomske konvergencije). A kad se kontroliše (i globalno eliminiše) konkurencija, širenje moći i njeno pretvaranje u svemoć postaje rutinska stvar tehnike (operacionalizacije), taktike i strategije. Uvijek se preko tehnike i tehnologije – sada informatičke, komunikacione, transportne i druge, ostvarivala konkurentna prednost, dominiralo tržištem i uvećavala svojina. Zato tajna ekonomije, ako uopšte postoji, nije ni u tržištu, ni u svojini, nego u konkurenciji. “Nova ekonomija” ima izuzetne razvojne performanse, zasniva se na intenzivnoj razvojno-praktičnoj paradigmatiku, kojom se superiornost i moć pretvaraju u svemoćne kompetencije, koje u mnogim segmentima poprimaju globalna obilježja. U tom kontekstu niču mnogi novi praktični aspekti njene paradigmatike, čija analiza prevazilazi okvire ove teme, uz napomenu da potreba i neminovnost prilagođavanja nemaju alternativu.

Promjene brzometno nastupaju, smjenjuju se i mijenjaju praktične aspekte ekonomske paradigmatike. Sukobljavaju se mišljenja o navedenim aspektima, ali *osnovni ekonomski motivi* ostaju vječni i nepromjenjivi, a ekonomska nauka kaska u potrazi za zakašnjelim objašnjenjima dinamične privredne prakse. Ekonomija kao nauka je previše interdisciplinarna i potčinjena politici da bi mogla često mijenjati i definisati paradigmatične teorijske modele koji bi bili univerzalno prihvaćeni. Budućnost je neizvjesna, ona bitno zavisi od ekonomije i politike, sve više od čovjekovog odnosa prema ekologiji, moralu i ekonomskim institutima, a kako izgleda – najviše od znanja i bio-tehnoloških inovacija. Iako su sve utjehe smiješne, jer postoji vječna istina da će sve proći (ruska poslovice), činjenica je da široko nastupa era i *paradigma znanja*. To je možda najveća pouka, ako ne utjeha, za napaćeno stanovništvo većine postsocijalističkih i mnogih drugih nerazvijenih država. Možda je najveća i paradoksalna vrlina “nove ekonomije” upravo u tome što gradi mnoge kolektivne (umrežene) vrijednosti i odnose upravo preko forsiranja, afirmacije i valorizovanja individualnih znanja. Jedino za znanje nema barijera, a to je za sve, ipak, najveća šansa i izazov budućnosti.

4. Nova ekonomija i izbor

Većina autora svodi suštinu ekonomske nauke na izbor, polazeći od limitiranosti resursa. Pri tome se efikasnost, racionalnost i drugi oblici ekonomskog ponašanja funkcionalno posmatraju

u kontekstu izbora. Slobodan ekonomski izbor je uvijek bio i ostao neostvareni ideal za mnoge ekonomske subjekte, koliko god bio poželjan, demokratičan i prirodan. Na putu slobodnog ekonomskog izbora bila su mnoga ograničenja, koja su u raznim vremenima i prostorima imala manji ili veći uticaj na njegovu redukciju: pseudo-tržišne strukture (monopolska vlast – *monopoly power* i dr.), državna intervencija (*government controls*), društvena dobra (*public goods*), spoljni efekti (*externalities*), fijasko tržišta (*market failures*), asimetrične informacije (*asynetric information*), itd.).

Dok je suština teorijske ekonomije u analizi izbora, suština prakse “nove ekonomije” je u monopolskim težnjama da se izbor što više redukuje, posebno u dijelu konkurencije kao osnovnog problema koji se teži prevazići stvaranjem top kompetencija i međunarodne kontrole tržišta. Pri tome se interesno, virtualno, mrežno, organizaciono, informatički, komunikacijski, inovacijski, strategijski i na drugi način prevazilazi pluralizam poslovnih odnosa u ekonomskoj stvarnosti, brojnost i složenost elemenata, brojne protivurječnosti, kulturološke i druge razlike i sl. Formalizam, sofisticiranost, nestalnost i neproceduralnost partnerske saradnje, kao i kombinovanje znanja, vještina i kompetencija se koristi u cilju eliminisanja moguće konkurencije, stvaranja ključnih i/ili top kompetencija, smanjenja i podijele troškova i rizika, lakšeg pristupa nedostajućim resursima, itd.

Ako je tačno da je suština ekonomije u izboru, onda je tačno da se u uslovima redukovanog izbora (koji, kako rekosmo, u pojedinim segmentima važi i za “novu ekonomiju”) redukuje i sama ekonomija. Da li to dalje znači da “nova ekonomija”, koja je velikim dijelom orijentisana na eliminisanje ekonomske konkurencije (stvaranjem partnerskih mreža i tzv. “globalne” konkurencije kao providne fasade, virtualizacijom koja zaobilazi regularne ekonomske zakone i pravila ponašanja, intrafirmskom razmjenom, monopolizacijom, itd.) predstavlja redukovaniju ekonomiju od dosadašnje privredne prakse? Za pravilan i naučno zasnovan odgovor su potrebne šire analize i elaboracije, ali smo ipak skloni da se u ovom slučaju odrekemo naučnog opreza i zaključimo da nam razmišljanja idu u pravcu pozitivnog odgovora. Jer, veliko je učešće intrafirmске razmjene u ukupnom svjetskom izvozu - 1993. godine je iznosilo 33,3% (UNCTAD 1995, p. 193), a danas je ono mnogo veće, iako ga je teško ustanoviti u realnom iznosu. Poznato je da unutar TNK ne djeluju zakoni slobodnog tržišta, nego se formiraju unutrašnje cijene

koje one diktiraju. Kada se uzme u obzir njihova brojnost, razgranatost, veličina i ekonomska moć, proizilazi da samo 1/4 svjetskog tržišta funkcioniše u uslovima „slobodnog“ tržišta, dok su ostale 3/4 obuhvaćene specifičnim korporacijsko-komandnim, intrafirmskim i mrežnim „planskim“ sistemom. Ta činjenica nas upućuje na zaključak da na globalnom nivou egzistira specifičan, konvergentan i redukovan ekonomski sistem, koji predstavlja strategijsku kombinaciju tržišnih i planskih regulatora.

S druge strane, može se postaviti jedno sasvim suprotno, ali logično pitanje: šta bi stvarno bilo u uslovima postojanja mogućnosti idealnog i potpunog izbora, da li bi izbor tada možda nestao, kako smatra B. Loasbi, da li bi zaista ostali samo stimulans i reakcija (prema: M. Jakšić, Ibid., s. 66). Vjerujemo, ipak, da bi i tada postojao izbor, jer je on imanentan ljudskoj prirodi, kao što mislimo da ne treba ići iz jedne utopije u drugu, pa pretpostavljati nemoguće stvari, kao što je konkretno B. Loasbi pretpostavio izvjesnu budućnost, u kojoj, kako navodi, ne bi bilo izbora. Previše je izvjesno da je budućnost neizvjesna ...

Pored toga što analizira izbor pravaca (načina) korišćenja ograničenih resursa kojima društvo raspolaže za zadovoljenje narastajućih i praktično neograničenih potreba (kao alternativnih i konkurišućih ciljeva) i složenu ekonomsku stvarnost (koja se nalazi u stalnom preobražaju), ekonomska teorija izučava i *izvorne ekonomske motive*. Oni su veoma malo ili ni malo podložni promjenama, čak i u dužem vremenskom periodu. Posmatrano kroz tu prizmu, analizom osnovnih interesno-profitnih ekonomskih motiva “nove ekonomije”, može se doći do objektivnog zaključka da je ekonomska motivacija praktično ostala ista, tako da se prema tom kriterijumu ne može ni govoriti o nekakvoj “novoj” ekonomiji. Naravno, to ne umanjuje potrebu značajnih promjena u tematskoj problematici ekonomske teorije, izazvanih odgovarajućom dinamizacijom konkretnih promjena u ekonomskoj stvarnosti, koje su nastale pod direktnim uticajem fenomena “nove ekonomije”, odnosno niza novih ekonomskih pojava i procesa koji su u toku i koji se inovaciono ubrzavaju i usavršavaju.

Mrežno poslovno povezivanje značajno redukuje ekonomiju preko faktora proizvodnje, jer u principu najviše koristi tri faktora: informacije (*software*), ljudska znanja i infrastrukturu (*hardware*). Povećava se njihova mobilnost, multifunkcionalnost i fleksibilnost. Pored toga, mrežna ekonomija zavisi od klasičnih ekonomskih

zakona, kao npr. ekonomije obima, jer vrijednost mreže raste s povećanjem broja njenih korisnika. Navedeni fenomen mijenja ustaljene predstave o rijetkosti kao osnovi korisnosti (“vrijednosti”). S druge strane, sve više se prevazilazi klasična trgovina i modifikuje tradicionalni pojam tržišta, jer se veliki dio kupoprodajnih transakcija obavlja elektronski, u virtualnom prostanstvu. Fizičke kontakte zamjenjuju digitalni. Povećava se informisanost učesnika razmjene, asimetričnost informacija gubi na značaju na srednjim i nižim nivoima. Ekonomija informacija je bitno drugačija od ekonomije stvari, u pogledu zadržavanja i prenosa prava svojine, mogućnosti kopiranja, troškova skladištenja, zastarijevanja. Ekonomija kao privreda se transformiše organizaciono, strukturno i funkcionalno. I teorija marginalne korisnosti se dovodi u sumnju u slučaju proizvodnje i distribucije digitalnih proizvoda. Usluge više nijesu jedina neopipljiva vrsta vrijednosti. Tržište u pravom smislu riječi postaje konverzacija u kojoj dominira značaj kupca. Kupac drastično plaća eventualnu želju da prati sustižuće promjene i inovacije, što pogađa njegov standard. Šta reći o ogromnoj većini stanovništva koja nema tu mogućnost? Nezapamćenom brzinom se mijenja struktura potreba, znanja i vrijednosti ... Dakle, iako nova teorijska ekonomska paradigma nije stvorena, stara paradigma se preispituje i urušava, čak i njena najopštija mjesta. Sve se to događa u kratkom periodu neviđenih polarizacija i paradoksa između marginalizacije i globalizacije, individualizma i sinergizma, institucionalne dezintegracije i operacione integracije, sloboda i represija, liberalizma i protekcionizma, demokratije i totalitarizma, tolerancije i isključivosti, kreacije i imrovizacije, konstruktivnosti i destruktivnosti, otvorenosti i uslovljenosti, konkurencije i monopola (spojenih unikalnih kompetencija), konzervativnosti i revolucionarnosti, razvojnog kontinuiteta i diskontinuiteta, brisanja starih i stvaranja novih granica, retorike i stvarnosti, ekonomije i politike ...

Zaključna razmatranja

Što je ekonomska nauka postajala formalnija, instrumentalnija i strožija (često previše ideologizovana), manje pažnje je poklanjala pojedinim praktičnim pitanjima i problemima iz privrednog okruženja (koji su više interesovali političku ekonomiju i institucionalizam). Može se pouzdano zaključiti da se u tom pogledu ekonomska teorija nalazi u velikom raskoraku s

praksom⁵. Tranzicijska dešavanja su možda najbolji primjer za navedeno rezonovanje.

Bez obzira na to što ekonomska teorija (takva kakva je, opširna po sadržaju i nejedinstvena, sastavljena iz mnoštva teorija) “zaobilazi” mnoga esencijalna pitanja ekonomske stvarnosti i promašaje ekonomskih politika, ne možemo se složititi s mišljenjem nekih autora da se ona nalazi u krizi. Skloniji smo objašnjenju da se radi o ekonomskoj apologetici, nego o ekonomskom neznanju. Ekonomska apologetika, po prirodi stvari, ograničava mogućnosti ekonomske nauke. U navedenom kontekstu se za ekonomsku nauku uvijek može naći “opravdanje” u davno otvorenoj dilemi da li je (i u kojoj mjeri) ona nauka ili umjetnost. Nije zanemarljiva ni činjenica da broj i brzina promjena u ekonomskoj stvarnosti daleko prevazilaze tempo i mogućnosti njihovog izučavanja.

Razmišljanja o stvarnom funkcionisanju privrede postindustrijskog tipa vode nas makar na dva kolosijeka pitanja: *prvo*, kako u praksi ostvariti efikasno privređivanje, ekonomski rast i razvoj (dakle, kako izaći iz krize), i *drugo*, znači li ta “nova ekonomija” u teorijskom smislu novu paradigmu ili ne? Odgovor na prvo pitanje podrazumijeva prilagođavanje i korišćenje uzornih modela. U odgovoru na drugo pitanje, smatramo da “nova ekonomija” stvara novu paradigmu u strategijskom menadžmentu (V. Drašković 2003, s. 30) i potrebu paradigmatičke promjene načina razmišljanja i ekonomskog ponašanja. S aspekta nove paradigme, čini nam se da nova ekonomija zaslužuje taj epitet samo u pogledu nove ekonomske stvarnosti, vještine privređivanja, nove prirode firme, njene strukture i organizacije. Ugovorni pristup je realtivizirao ulogu firme kao «crne kutije» u koju ulaze resursi, kombinuju se i onda iz nje izlaze gotovi proizvodi. Nova ekonomija postavlja pred ekonomsku nauku nova pitanja, od kojih je najprotivurječajnije: zašto unutar firme kao tržišnog subjekta sve više djeluju netržišni odnosi?

Bez obzira da li se “novoj ekonomiji” pridaje manje ili veći paradigmatički značaj, činjenica je

⁵ Navešćemo primjer teorijski savršenog tržišta i/ili konkurencije kao neoklasičnog standarda, od kojeg se svaka razlika smatra patološkom, iako je u stvarnosti sve potpuno drugačije. Ili npr. održivi razvoj je u direktnoj suprotnosti sa stvarnim tržišnim cijenama, koje se objektivno ni približno ne zasnivaju na realnim eksternalijama, tako da ne mogu odraziti sve ekološke štete koje se dešavaju okruženju zbog tržišnih dejstava. Šta tek reći o narastajućem sukobu između konkurišućih ekonomskih ciljeva - efikasnosti i socijalne pravednosti, koji neki ignošuju svrstavanjem u etičku problematiku.

da je ona prouzrokovala značajne i revolucionarne promjene, koje se naučno prate, analiziraju i proučavaju. Ekonomska nauka je odavno zakoračila u novu epohu, koja se može označiti kao pluralistička ekonomska sinergetika, a počiva na evoluciji kompleksnih, dinamičkih, otvorenih i virthualnih poslovnih sistema, zasnovanih na principima samoorganizacije, ravnopravne i "plivajuće" (pokretne, privremene) partnerske saradnje i autonomije.

Vjerujemo da se objektivno može očekivati da će brze promjene ekonomske stvarnosti (pod uticajem "nove ekonomije"), strukture protivurječnosti, prioriteta, sistema i kriterijuma vrijednosti uticati na razvoj mnogih novih pravaca ekonomske misli.

Nesumnjivo je da "nova ekonomija" u značajnoj mjeri ruši i/ili relativizuje teze o vječnosti i univerzalnosti principa (i mitova) "tržišnog izbora i samoregulacije" i "državno-planskog diktata" (odnosno "spontane evolucije i sazajne kontrole" u žargonu F. Hayeka). Jer, ona s jedne strane modifikuje tržišni izbor i verifikuje konvergenciju i kombinaciju tržišne konkurencije (kao horizontalne dimenzije) i ekonomske prinude (kao vertikalne dimenziju), dok ih s druge strane itekako redukuje monopolizacijom proizvodnje i tržišta (intrafirmska razmjena, mrežno poslovno povezivanje i sl.).

Na kraju, podržavamo stav G. Kolodka, prema kojem "uprkos novim tehnologijama i oblicima privredne djelatnosti stari zakoni, koje je opisala tradicionalna ekonomska nauka, počev od vječnog zakona ponude i tražnje, još uvijek djeluju" (2002).

Literatura

Аллэ, М., 1979, «Единственный критерий истины – согласие с данными опыта», Мырвая экономика и международные отношения № 11, 25-9.

Bjelić, P., 2001, "Elektronska trgovina", *Ekonomika preduzetništva* № 1-2, 27-30.

Dragičević, A. i Dragičević, D., 2003, *Doba kiberkomunizma*, Zagreb.

Drašković, V., 2002, *Kontrasti globalizacije*, Beograd-Kotor, *Ekonomika i Fakultet za pomorstvo*.

_____, 2002a "Globalne strategije", *Strategijski menadžment* br. 4, 58-64,

_____, 2003, "Strategija virtualizacije kao proizvod nove ekonomije", *Strategijski menadžment* br. 1-2, 29-33.

_____, 2004, "Mrežno poslovno povezivanje kao megatrend i nova menadžment strategija", *Ekonomika preduzetništva* br. 2, 126-9,

_____, 2005, "Mrežno povezivanje kao nova paradigma strategijskog upravljanja poslovnim procesima", *Strategijski menadžment* br. 1-2 (u štampi).

Ilić, B. (2004), "Tranzicija industrijske (tradicionalne) u novu (informatičku) ekonomiju", *Ekonomski anali* br. 162, 99-126.

Jakšić, M., 2005, "Vizija, institucije i privredni razvoj", *Ekonomski anali* br. 163, 63-70.

Kolodko, G., 2002, "Новая экономика и старые проблемы", *Проблемы теории и практики управления* № 3,

Kotlica, S., 2000, "E-ekonomija", *Ekonomika preduzetništva* № 7-8, 197-201.

Kuhn, T., 1974, *Struktura naučnih revolucija*, Beograd, Nolit.

Naisbitt, I., 1982, *Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives*, New York.

_____, 1985, "Megachances: Option for Tomorrow's World", *Futurist*, Vol.19, № 4, Washington, 13-16.

«The New Economy: Myth and Reality», *Monthly Review* № 11, April 2001.

Нуреев, Р., 1993, «Предпосылки новой экономической парадигмы: онтология и гносеология», *Вопросы экономики* № 4, 121-44.

Toffler, A., 1980, *The Third Wave*, New York.

Toynbee, A., 1934, *Study of History*, Vol. I, London, Oxford University Press.

UNCTAD, 1995, *World Investment Report 1995, Transnational Corporations and Competitiveness*.

World Bank, 1999, *World Development Indicators*, The World Bank.

Summary: *As the economics was becoming more formal, instrumental and strict (influenced by ideology as well), it paid less attention to some practical issues and problems from economic environment (which were more interesting for political economics and institutionalism). From that point of view, I can reliably conclude that there is a huge clash between economic theory and practice ¹. Transition experience provides probably the best proves of thus reasoning.*

With no regard to the economic theory (such as it is, too extensive in content, discording and composed from many theories), which “bypasses” many essential issues of economic reality and failures of economic policies, I cannot agree with some authors’ opinions about the crisis of economic theory. I tend to explain it as economic apologetics rather than economic ignorance. Economic apologetics, by its nature, restrains opportunities of economic science. In this context, an “excuse” for economics can be always found in a dilemma raised long ago: is it (and to what extent) a science or an art? The number and speed of changes in real economy, which significantly exceed tempo and possibilities of their studying, are also facts that should not be ignored

Consideration of real functioning of postindustrial economy leads to at least two tracks of questions: the first one, how to achieve economic efficiency, growth and development in practice (or how to get out of crisis), and the second, does this “new economy”, in theoretical sense, mean a new paradigm or not? The answer to the first question implies adjustment and usage of standard models. Our answer to the second question is that “new economics” creates a new paradigm in strategic management (V. Draskovic 2003, p. 30) and the necessity of paradigmatic change of ways of thinking and economic behavior. From the aspect of new paradigm, new economics seems to deserve that epithet only in regard to new economic reality, business skills, new nature of a company, its structure and organization. A contractual approach has relativized the role of the company as “black box”, in which inputs enter and, after being combined, output as finished products. The new economics sets new questions before the economics, including the most contradictory one: why non-market based relations are more and more effective inside a company as a market agent?

With no regard to more or less paradigmatic significance which is being attached to the “new economics”, the fact is that it has caused significant and revolutionary changes, which are subject of scientific analysis and research. The economics has made a step into new epoch, which can be designated as a pluralistic economic synergism, based on evolution of complex, dynamic, open and virtual business systems, respecting principles of self-organization, equal and “floating” (changeable, temporary) partnership cooperation and autonomy.

Fast changes of economic reality (under the impact of “new economics”), structure of discrepancies, priorities, systems and criteria of values are expected to influence development of many new directions of economic thought.

It is certain that “new economics”, to a considerable extent, destroys and/or relativizes thesis about perpetuity and universalism of principle (and myths) of “market choice and self-regulation” and “state-planned dictate” (or “spontaneous evolution and cognitive control” in a language of F.Hayek). At one side, it modifies the market choice and verifies convergence and combination of market competition (as horizontal dimension) and economic force (as vertical dimension), whilst, at the other hand, considerably reduces them by monopolization of production and market (intracompany exchange, network business connecting and so on).

Finally, I support the argument of G. Kolodko, according to whom “ in spite of new technologies and forms of business, the old laws, described by traditional economics, starting with eternal law of supply and demand, are still in effect” (2002).

¹ The example of theoretically perfect market and/or competition as neoclassical standard, to which any variance is considered as pathological, although it is quite different in reality. Or, for example, the sustainable development is in a direct contradiction with real market prices, which objectively is not based, not even approximately, upon real externalities, so they cannot express all environmental damages caused by market activities. What to say about growing conflict between competitive economic goals-efficiency and social justice, which some people ignore by categorizing it as ethic issue?